

УДК 316.74:37

О. С. Лукащук

*Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна*

ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СТАТУСУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті проведено історико-соціологічний аналіз еволюції соціокультурного статусу вищої освіти. Схарактеризовано специфічні риси освіти в суспільствах "першої", "другої" і "третьої хвилі". Показано, що освіта, що є невід'ємною частиною соціуму, у свою чергу, активно взаємодіє й впливає на останній, що призводить до його суттєвої трансформації. Від характеру й спрямованості освіти, багато в чому залежить характер і спрямованість розвитку суспільства. Розглянуто тенденції трансформації вищої освіти, що відповідають новим викликам суспільства "третьої хвилі".

Ключові слова: вища освіта, соціокультурний статус вищої освіти, моделі освіти, специфічні риси освіти, трансформація вищої освіти.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві освіта стала однією із найважливіших сфер людської діяльності. Суттєво підвищилася соціальна роль освіти: від її спрямованості й ефективності сьогодні багато в чому залежать перспективи розвитку людства. В останнє десятиліття змінюється ставлення до всіх видів освіти. Освіта, особливо вища, розглядається як провідний фактор соціального й економічного прогресу. Причина такої уваги полягає в розумінні того, що найважливішою цінністю й основним капіталом сучасного суспільства є людина, здатна до пошуку й засвоєння нових знань та прийняттю нестандартних рішень.

Основні функції вищої освіти забезпечують її ключову роль як рушійної сили майже всіх основних видів сучасної економічної, політичної й соціальної діяльності: її якість значною мірою стає еквівалентом якості суспільства. Однак і саме суспільство значною мірою визначає цілі, функції, структуру та інші основні параметри інституту вищої освіти. У зв'язку з цим є актуальним історико-соціологічний аналіз соціокультурного статусу вищої освіти, що дозволить простежити зміну історичних моделей, форм її існування відносно до характеристик суспільства, яке знаходиться на тій або іншій стадії розвитку, а також виділити найбільш важливі тенденції розвитку вищої освіти в сучасному суспільстві.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Багатофункціональність сучасної вищої освіти визначає існуюче різноманіття методологій її дослідження, сфокусованих навколо соціологічних, філософських, педагогічних, економічних, історичних та інших парадигм, кожна з яких аналізує свій аспект розвитку цього складного феномену.

Перші теорії вищої освіти з'явилися разом з першими університетами в XII–XIII століттях. Згодом вони одержали розвиток у роботах Ф. Шлейєрмахера, Дж. Ньюмена, В. фон Гумбольдта, Т. Веблена, Х. Ортеги-і-Гассета, Е. Дюркгейма, М. Вебера, К. Мангейма, Дж. Дьюї та інших учених, які відбили становлення національних систем вищої освіти, формування моделей університету, заклали основи досліджень "ідеї університету". Також слід відзначити доробок вітчизняних вчених, які досліджують цю тематику, таких як В. Бакіров [1], Л. Сокурянська [2], Л. Хижняк [3] та ін.

Проблеми функціонування інституту освіти, його взаємозв'язок із соціальною структурою суспільства також розглядали в межах інституціонального підходу О. Конт, Е. Дюркгейм, Г. Спенсер, М. Вебер, К. Мангейм та ін. Серед вітчизняних дослідників до цього напрямку можна віднести роботи В. Чепак [4], І. Шеремет [5], О. Уваркіної [6] та ін.

Інституціональні й системні зміни вищої освіти останнього часу відбиті в роботах Д. Белла, К. Керра, Н. Смелзера та ін. Можливості переходу до інформаційного суспільства, аспекти трансформації різних сторін соціального життя, зокрема освіти, представлені в роботах Д. Белла, Ж. Бодрійяра, М. Маклюєна, Й. Масуди, Г. Маркузе, М. Кастельса, К. Поппера, Ю. Габермаса, А. Турена, Е. Тоффлера та ін.

У роботах Л. Сокурянської [7], А. Яковлева [8] освіта, освітня діяльність розглядається як соціокультурний феномен. Проте робіт, що вивчають саме соціокультурний статус вищої освіти в контексті суспільно-історичного розвитку немає, що і визначило постановку мети цієї статті – визначення соціокультурного статусу вищої освіти в контексті інституціональної еволюції суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація поставленої мети вимагає насамперед визначитися з поняттям "соціокультурний статус вищої освіти".

Статус (лат. "status" – стан, становище) – абстрактний багатозначний термін, у загальному значенні – це "становище, позиція, ранг в будь-якій ієрархії, структурі, системі" [9, с. 342].

Термін "соціокультурний" вводиться вченими для позначення взаємозв'язку духовних і соціальних факторів функціонування будь-якої соціальної системи. Вивчення соціокультурності, відзначають Г. Денисова й В. Уланов [10], – дозволяє вивчати найважливіші аспекти функціонування культурних систем, зокрема й таку властивість соціальних інститутів, як їх здатність змінювати свої базові характеристики в різних культурних середовищах. Соціо-

логічна енциклопедія визначає соціокультурний підхід як "методологічний підхід, у межах якого суспільство розглядається як цілісна соціокультурна система в єдності культури і соціальності, що створюються і перетворюються діяльністю людини" [11, с. 355].

Таким чином, під "соціокультурним статусом вищої освіти" ми будемо розуміти становище, яке займає система вищої освіти в певному культурному середовищі, та її роль у соціокультурній модернізації суспільства.

Для аналізу еволюції соціокультурного статусу вищої освіти важливо визначитися з парадигмою суспільно-історичного розвитку. Варто підкреслити, що проблема історичної динаміки суспільства має тривалу дослідницьку традицію, що призвело до існування безлічі підходів, котрі пояснюють характер соціальних змін, але всі їх можна віднести до двох головних: лінійного та циклічного. Прихильники першого підходу (О. Конт, Г. Спенсер, Л. Морган, Е. Дюркгейм, Л. Уорд та ін.) відстоюють єдність історичного процесу, що розгортається за загальними непорушними законами еволюційного розвитку, що передбачає поетапний, поступальний, висхідний рух від більш примітивних, нижчих форм соціальної організації до більш досконалих, вищих. Другий підхід розглядає розвиток історичного процесу (людства в цілому, окремої держави або тих або інших його сфер) відповідно до певних циклів і ритмів, згідно з якими зароджуються, дозрівають, старіють, гинуть і знову відроджуються соціальні системи й інститути.

Публікації останнього часу свідчать про зростання інтересу серед соціологів до розробки моделей циклічного розвитку. Так, українськими вченими Е.А. Афонініним, А.Ю. Мартиновим, О.А. Бандуркою [12–15] розроблено власну циклічну парадигму суспільно-історичного розвитку, яка віддзеркалює нелінійний характер суспільно-історичних процесів і розвитку соціальних інститутів. Однак, на відміну від мислителів минулого, сьогодні інтерес дослідників зосереджений більшою мірою не на вивченні періодів стабільності в суспільстві, а на вивченні перехідних процесів у культурі, осмисленні причин і особливостей кризових ситуацій.

Ідеї циклічності й еволюціонізму історичного процесу набули розвитку в теорії культури Л. Уайта [16]. Специфіка уайтовського розгляду культури як системи, що складається із трьох підсистем: технологічної, соціально-нормативної й ідеологічної, – стала підґрунтям для розвитку ідей соціального технічного (технологічного) детермінізму, які сприяли розвитку концепцій постіндустріального (інформаційного) суспільства (Д. Белл, О. Тоффлер, З. Бжезинський та ін.). На основі цих концепцій виокремлено три типи суспільства: доіндустріальне (традиційне); індустріальне та постіндустріальне (інформаційне). Особливого значення в інформаційному суспільстві набувають знання, які створюють цінності (knowledge-value society), що значно підвищує соціальний статус вищої освіти. Це зумовило необхідність розглянути еволюцію соціокультурного статусу вищої освіти крізь призму "трихвильової" моделі суспільно-історичного розвитку О. Тоффлера [17].

З розвитком людського суспільства відбувається накопичення соціокультурного "багажу". На певному етапі виникає необхідність у спеціалізованій системі збереження й передачі інформації. Такою системою стає писемність, без освоєння якої неможливе освоєння суттєвого змісту культури окремим індивідом. Необхідність освоєння цієї знакової системи може розглядатися як початок становлення освіти як особливого соціокультурного феномену.

У межах першого "вертикального" поділу системи освіти в ній виокремлюється два рівні: початкова освіта (тобто оволодіння письмовою культурою) і "постпочаткова" (система, що надбудовується над нею, доступна лише представникам соціокультурної еліти, що й включає в себе певне сакралізоване знання). Прикладом "постпочаткової" освіти можуть бути елементи формалізованого навчання жрецької, військової, правлячої еліт у низці стародавніх культур (Стародавній Єгипет, Вавілон, Стародавній Китай та ін.).

Надалі відбувається поділ "постпочаткової" освіти на дві моделі, ознакою яких є вже не їх вищий рівень, а вкладений зміст. Розрізнення цих моделей можна здійснювати за характером відносини "універсальне/професійне".

Одна з визначальних передумов виникнення вищої освіти першої моделі – універсалізуюча освітня установка [18] – являє собою надбання винятково європейської культурної традиції, що зародилася в Стародавній Греції, і знаходить своє втілення в моделі освіти як універсальної освіченості ("пайдейс"). Ця модель протиставлялася моделі освіти як підготовки до професійної діяльності, більш властивої для східних культур.

Універсалізація через формалізацію освіти веде свій відлік від аристотелевського Ліцею (Лікея), який можна розглядати як прообраз таких сучасних інститутів освіти, як школа й університет. Далі естафету "універсальної" освітньої традиції переймають класичні університети, що виникли в Європі, і на стадії свого зародження іменувалися *studium generale* [18]. Інша модель освіти на цьому етапі здійснювалася через *studium particulare* – вузькоспеціалізовані навчальні заклади, які не мали гільдієвої приналежності, не забезпечували привілеїв й не присуджували ступенів, але забезпечували одержання певної професії.

Одержання освіти в кожному з перерахованих видів освітніх установ вимагало засвоєння письмової культури, при цьому кожна модель підводила до вищого рівня загальної або спеціалізованої культури. Таким чином, у суспільстві "першої хвилі" ми виявляємо становлення двох моделей постпочаткової освіти – університетської та професійної, закріплення за ними низки специфічних функцій.

Змістовно обидві моделі можуть бути описані за допомогою "соціального коду" (термін Е. Тоффлера [17]), що розкриває її специфічні риси: унікальність, універсальність, відповідність до природних ритмів, мозаїчність, елітність, автономність.

Унікальність освіти була обумовлена традицією учнівства, коли вчитель передавав своїм учням усі свої знання, викладені із суб'єктивних позицій. Знання в межах одного й того ж предмета, будь то медицина або філософія, отримані в різних учителів, могли носити різний, а часом і суперечливий характер. Після того, як учень опановував запропонованим обсягом знань, він міг створювати власні теоретичні конструкти, а згодом і критикувати вчителя.

Під універсальністю мається на увазі можливість охоплення освітою усіх наявних на певний момент знань з різних галузей, фундаментальність, загальність, наукова раціональність знання. У той час було можливим існування вченого-універсала, який володів теоретичними знаннями й практичними навичками найширшого діапазону. Однак способи вирішення тих або інших завдань носили рецептурний характер, тобто конкретне завдання вирішувалося одним, але перевіреним попередніми поколіннями, способом.

Усе життя представника суспільства "першої хвилі" було підпорядковане природним ритмам; найвпливовішим був цикл посіву й збирання врожаю, завдяки якому з'являються тривалі літні канікули. Навчальний день також відповідає тривалості світлового дня.

Мозаїчність проявлялася в тому, що навчальні заклади були розрізнені, практично не мали ніяких комунікацій. В XI–XV століттях навчальні заклади не мали навіть власного будинку, заняття проводилися в найнятих приміщеннях і навіть вдома у викладачів. Географічне розташування навчальних закладів також було мозаїчним і не являло чіткої структури. Кількість викладачів і студентів також була невеликою, навчання відбувалося переважно в малих групах.

Елітність постпочаткової освіти має два аспекти: соціальний і культурний. З одного боку, такого роду освіту одержували представники соціальної еліти, а більшість населення обмежувалася навчанням ремеслу. З іншого боку, його суб'єкти мали привілейоване становище в суспільстві. Вони ставали носіями й трансляторами високодуховного світу, який містив абсолютні цінності. Людина, яка отримувала освіту, сприймалася майже як ідеал. Вже в цей час можна говорити про формування нової соціальної норми, згідно з якою умовою входження до складу соціальної й культурної еліти є освоєння значного культурного змісту в його вищих зразках. Тільки засвоївши цей зміст, людина здатна на повноцінне сприйняття культури, носієм якої вона є, і адекватне бачення перспектив її подальшого розвитку. Саме це бачення визначає ухвалення рішення в тій або іншій ситуації, у виборі шляхів розвитку суспільства. Таким чином, через діяльність інтелектуальної, соціокультурної еліти забезпечується взаємодія між соціумом і культурою, їх взаємозалежне відтворення й розвиток.

Під автономністю розуміється не стільки одержання університетами незалежного від церкви або держави статусу, скільки відсутність централізованої системи освіти, коли кожний окремий навчальний заклад був завер-

шеною структурою, яка існувала автономно від аналогічних закладів навіть у межах однієї держави, не говорячи вже про інші країни. Різні типи навчальних закладів не практикували організованої спадкоємності в навчанні і являли собою завершену освіту, яка не вимагає відповідності дисциплін, що вивчалися, до їх змісту. Керування університетами також не було централізованим, єдиним.

Перераховані риси освіти простежуються не тільки в античності й Середньовіччі, але протягом усієї "першої хвилі". Виділені моделі можна охарактеризувати як доінституціональні прототипи вищої освіти. Характеристики "соціального коду" не носять абсолютного характеру: у тих або інших навчальних закладів та або інша ознака може бути виражена більшою або меншою мірою, однак, якщо оцінювати їх присутність за середньостатистичними показниками, то можна одержати вищенаведену картину.

На етапі становлення суспільства "другої хвилі" відбувається індустріалізація, "машинізація" суспільства, змінюється тип культури: на зміну "аудіокультури" приходять "відеокультура" (за М. Маклюеном [19]). Трансформації, що відбуваються в культурі й суспільстві, визначають низку змін у системі вищої освіти. Саме в цей час остаточно виокремлюються різні типи вищих навчальних закладів (крім університету – інститути, академії, коледжі тощо), виникає централізована система управління, нормативно-правова база, що регулює діяльність і поведінку суб'єктів освітнього процесу, чітко формуються цілі й завдання, а також спрямовані на їх реалізацію функції інституту вищої освіти як цілісної системи.

Університет як модель універсальної освіти набуває інституціонального статусу набагато раніше порівняно з моделлю професійної вищої освіти, але до середини ХХ століття вся система вищої освіти набуває завершеної інституціональної форми. При цьому важливою детермінантою інституціоналізації вищої освіти стає завершення інституціоналізації системи середньої освіти, набуття нею масового й обов'язкового характеру. Необхідною умовою одержання вищої освіти стає наявність середньої освіти. Можна сказати, що інституціоналізація вищої й середньої освіти відбувається одночасно.

Е. Тоффлер говорить про шість принципів індустріалізму, які знаходять своє відбиття в ключових характеристиках вищої освіти: стандартизації, спеціалізації, синхронізації, концентрації, максимізації, централізації.

Для системи освіти індустріального суспільства властива наявність чітких стандартів для кожного типу освітніх установ, що визначають зміст освіти. Символічно стандартизація відбита в наявності у випускника диплома відповідного зразка. Стандартизовані програми, підручники, послідовність і тривалість вивчення предметів. Спеціалізація виражається в тенденціях значного зростання кількості спеціалізованих вищих навчальних закладів, що дають професійну підготовку, а також у зростаючій спеціалізації університетської освіти (поява технічних, медичних та ін. університетів), у підсумку

чітка грань між вищою професійною й університетською освітою починає розмиватися. Структура як системи освіти, так і будь-якої освітньої установи є вертикальною, централізованою. Центр повністю управляє периферією, хоча зворотний зв'язок не завжди адекватний.

Максимізація й концентрація є взаємозалежними характеристиками й виражаються в значному зростанні студентського й викладацького контингенту, оскільки вища освіта стає масово доступною. Виникають потокові лекції, студентські групи досягають 30–40 осіб, у підсумку спостерігається скупчення великої кількості людей в одному місці. Щорічно до вищих навчальних закладів вступають десятки і сотні тисяч осіб. Для забезпечення ефективного функціонування настільки громіздкої системи необхідна синхронізація – упорядковується тривалість навчальних занять, семестрів, канікул тощо; такий ритм також узгоджується з ритмами функціонування інших систем індустріального суспільства.

Зазначені характеристики міцно закріпилися у вищій освіті XX ст., що привело модель освіти як універсальної освіченості й модель професійної освіти до деякого "спільного знаменника", зокрема цей процес простежується в спеціалізації університетів, появи політехнічних, педагогічних та інших університетів, що деякою мірою суперечить самій ідеї універсальності освіти. Поступово вища освіта перетворюється на вищу професійну освіту: вищий навчальний заклад будь-якого типу забезпечує свого випускника певною професійною кваліфікацією. Також можна відзначити зсув акценту з виконання культурних функцій на соціальні.

Оскільки в цей час цивілізація "другої хвилі" є переважною стадією розвитку, вища освіта, що відповідає її вимогам, також носить масовий характер. Однак, багато сучасних суспільств уже перебувають на межі між другою й третьою хвилею розвитку суспільства; усе частіше вчені говорять про становлення інформаційного суспільства і його вимоги до вищої освіти, що виступають детермінантами трансформацій інституту вищої освіти.

Становлення нового типу суспільства проходить певні проміжні стадії, наприклад, постіндустріальне суспільство, потім інформаційне суспільство. Необхідно відзначити, що термін "інформаційне суспільство" сьогодні практично витиснутий терміном "цифрова культура" (digital culture), що, на думку багатьох дослідників, є більш адекватним відбиттям сутності змін, що відбуваються.

Перехід до третьої цивілізаційної хвилі нерозривно пов'язаний зі зміною класичного типу наукової раціональності некласичним, а в другій половині XX століття – постнеокласичним. На думку західних футурологів суспільство, що зароджується, орієнтоване на створення нового типу економіки, заснованої на виробництві знання, на зростаючій частці наукомістких виробництв, на перерозподілі трудових ресурсів, коли більшість працездатного населення зайнята в сфері обслуговування. У новому суспільстві гасло "Знан-

ня – сила" набуває буквального сенсу. Інформація одержує те ж значення, що й "капітальні фонди" в індустріальному суспільстві.

Виходячи з аналізу тенденцій суспільного розвитку, можна позначити тенденції інституціональної трансформації вищої освіти, що відповідають новим викликам. Ці тенденції знаходять висвітлення в шести ключових характеристиках, що становлять "соціальний код" вищої освіти третьої хвилі: розмаїття, індивідуалізація, десинхронізація, демасифікація, мінімізація, децентралізація/глобалізація.

Для суспільства "третьої хвилі" (за Е. Тоффлером [17]) є властивим розмаїття методів, форм, способів одержання освіти, при цьому отриманий диплом буде відповідати загальноосвітнім стандартам. Прогнозується зростання кількості альтернативних можливостей отримання освіти, підвищення географічної мобільності студентів і аспірантів, можливість обирати індивідуальну програму навчання, слухати курси в різних навчальних закладах, самостійно визначати строки навчання. Постійне підвищення кваліфікації ("освіта протягом усього життя") уже стає звичайною практикою. У перспективі кожна людина, одержуючи наступну освіту, у підсумку стане власником унікального індивідуального набору компетенцій, що відносяться до різноманітних сфер діяльності. Центральним положенням стає не знання як таке, а вміння його знайти й засвоїти.

Завдяки телекомунікаційним та інтернет-технологіям навчання також перестає бути синхронним, більшою мірою орієнтуючись на малі групи або індивідуальне навчання. Кожний зможе отримувати освіту тоді, коли йому це зручно, і витратити на цей процес стільки часу, скільки вважатиме за потрібне. Крім того, потреба в миттєвому отриманні інформації призведе до виникнення системи освіти реального часу (СОРЧ), у яку будуть об'єднані інформаційні ресурси, що перебувають у різних часових поясах. Спілкування викладача й студента в режимі on-line не вимагає їхньої присутності безпосередньо в місці проведення заняття. Вони можуть перебувати в будь-якій точці світу, при цьому слухачеві необов'язково бути студентом того навчального закладу, навчальний курс якого він вивчає. Таким чином, масове скупчення людей в одному місці з метою одержання інформації поступово піде в минуле.

Оскільки принцип максимізації прямо залежить від концентрації, то зі зниженням кількості безпосередньо присутніх на заняттях студентів потреба у величезних будівлях і аудиторіях відпаде сама собою. Їх замінять невеликі, зручні, обладнані за останнім словом техніки аудиторії, орієнтовані на функціональність, а не на масштаб. У деяких випадках роль такої "навчальної аудиторії", завдяки ноутбуку, що має вихід у глобальну інформаційну мережу, може виконувати навіть салон транспортного засобу. На зміну централізованій організації освіти прийде мережева, вертикальні зв'язки поступово витиснуться горизонтальними. Такий тип взаємодії найкраще описує поняття "глобальна освітня мережа", де кожний учасник освітнього процесу є рівно-

правним партнером. Мережева організація освіти припускає різноманітність форм навчання, розширення сфери дистанційної освіти, розширює перспективи міжнародного співробітництва, дозволяє учасникам освітнього процесу вибудовувати необхідні ситуативні знання завдяки акумуляції різних інформаційних ресурсів. Твердий розподіл на вчителів і учнів поступово згладиться: навчання стане спільним процесом їх розвитку. Інститут вищої освіти "третьої хвилі" обов'язково матиме специфічні відносини з підприємницькими структурами; підвищиться частка досліджень, фінансованих з недержавних джерел, зросте кількість приватних вищих навчальних закладів, що обслуговують потреби певного сегмента ринку.

Таким чином, цільові орієнтації інформаційного суспільства не припускають посилення інституціональних позицій вищої освіти, наділяючи її в сфері матеріального й духовного виробництва сервісною, інструментальною функцією. Проте, відповідно до логіки розвитку інформаційного суспільства, саме третинна сфера послуг із провідною роллю науки й освіти, розглядається як основа майбутнього соціального прогресу.

Висновки. Сама система вищої освіти не може розглядатися як щось позаісторичне, сучасний її стан є завжди певним підсумком попередньої еволюції її діяльності. Базуючись на концепції розвитку суспільства О. Тоффлера, соціокультурний статус вищої освіти можна відобразити в термінах "соціального коду" відповідної хвилі, на підставі чого схарактеризувати декілька етапів його еволюції. На першому (доінституціональному) етапі, який відповідає суспільству "першої хвилі", відбувається зародження самого феномену освіти, виокремлення її початкового та "постпочаткового" рівнів. Винахід писемності, математичної символіки зробив переворот не тільки в засобах накопичення, зберігання й передачі інформації, але й радикально змінив зміст освіти та методи навчання, що не могло не позначитися на її соціальному статусі. Другий (інституціональний) етап, пов'язаний з суспільством "другої хвилі", характеризується завершенням інституціоналізації вищої освіти: окремі її елементи, що розвивалися самостійно, інтегруються в єдину систему. Процес поділу освіти на вертикальні рівні супроводжується виокремленням у "постпочатковій" освіті двох моделей, що різняться за характером співвідношення "універсальне/професійне". Становлення цих моделей протікає асинхронно: модель "універсальної освіченості" втілюється в середньовічному університеті й завершує свою інституціоналізацію в XII–XIII ст., у той час як модель "професійної освіченості" знаходить інституціональні риси лише в індустріальному суспільстві. Надалі обидві моделі інтегруються в єдину систему вищої освіти. На цьому етапі соціокультурний статус вищої освіти визначається тим, що інститут освіти стає найважливішим фактором культурної й соціальної зміни. На третьому (трансформаційному) етапі, який відповідає суспільству "третьої хвилі", у сфері вищої освіти відбувається низка радикальних інституціональних трансформацій: децентралізація, демасифі-

кація, мінімізація, десинхронізація, різноманіття та індивідуалізація. На цьому етапі знання перетворюється на визначальний фактор виробництва, відсуваючи на задній план і капітал, і робочу силу, що сприяє формуванню нового соціального статусу освіти як сфери виробництва нового знання.

Таким чином, соціокультурний статус вищої освіти, в остаточному підсумку, визначаються характером певного суспільства, соціально-економічними відносинами, що панують у ньому, ціннісними й ідеологічними орієнтирами й установками. Однак при аналізі соціокультурного статусу вищої освіти, не можна абстрагуватися від "зворотного зв'язку": будучи невід'ємною частиною соціуму, освіта, у свою чергу, активно взаємодіє й впливає на останній, що призводить до його суттєвої трансформації. Від характеру й спрямованості освіти, її ціннісних орієнтацій багато в чому залежить характер і спрямованість розвитку суспільства. Через освітні програми можливо здійснювати зміну ціннісних орієнтацій від рівня індивіда до рівня соціуму.

1. *Бакіров В.С.* Університетська автономія як предмет соціального конструювання / В.С.Бакіров // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. "Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи". – 2009. – № 800. – С. 11–14.
2. *Сокурянская Л.Г.* Классический университет как канал формирования будущей интеллектуальной элиты / Л.Г. Сокурянская // Нравственные императивы интеллигенции. – Харьков : НУА, 2006. – С. 121–124.
3. *Хижняк Л.М.* Університетська освіта на шляху до "академічного капіталізму" / Л.М.Хижняк // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. "Спеціальні та галузеві соціології" Т.ХІ. – 2010. – Вип. 145. – С. 364–373.
4. *Чепак В.В.* Функціонування інституту освіти в умовах соціоструктурних змін / В.В.Чепак // VII Культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва "Культурна трансформація сучасного українського суспільства" : збірн. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К. : ДАКККіМ, 2009. – Ч. 1. – С. 289–296.
5. *Шеремет І.І.* Соціальні виклики безперервної освіти / І.І.Шеремет // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2009. – Вип. 15. – С. 587–592.
6. *Уваркіна О.В.* Специфіка освіти як соціального інституту: функціональний аналіз / О.В.Уваркіна // Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2012. – № 1. – С. 455–460.
7. *Сокурянская Л.Г.* Высшее образование как субъект социокультурной трансформации: институциональный аспект анализа / Л.Г. Сокурянская // Проблемы развития социологической теории. Трансформация социальных институтов та інституціональної структури суспільства : Наукові доповіді і повідомлення III Всеукр. соціол. конф. / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України ; за ред. М.О.Шульги, В.М.Ворони. – Київ : Ін-т соціології НАНУ, 2003. – С. 404–409.

8. Яковлев А.О. Институт освіти як соціокультурна система в умовах трансформації суспільства / А.О.Яковлев, Є.А.Подольська // *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. – Харків, 2001. – С. 397–404.
9. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / под ред. Г.В.Осипова. – М. : Издательская группа ИНФРАЧМ – НОРМА, 1998. – 488 с.
10. Денисова Г.С., Уланов В.П. Русские на Северном Кавказе: анализ трансформации социокультурного статуса / Г.С.Денисова, В.П.Уланов. – Ростов-на-Дону : РГПУ, 2003. – 352 с.
11. Соціологічна енциклопедія / укладач В.Г.Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
12. Афонін Е.А. Суспільний розвиток від Різдва Христового : монографія / Е.А.Афонін, О.М.Бандурка, А.Ю.Мартинів. – К. : Парламентське видавництво, 2000. – 312 с.
13. Мартинів А.Ю. Історична соціологія (циклічна парадигма) : моногр. / А.Ю.Мартинів ; Е.А.Афонін (наук. ред). – К. : УІАД "Рада", 2004. – 288 с.
14. Афонін Е.А. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід : моногр. / Е.А.Афонін, О.М.Бандурка, А.Ю.Мартинів. – Х. : Золота миля, 2008. – 504 с.
15. Афонін Е.А. Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні / Е.А.Афонін, О.С.Суший, Л.М.Усаченко // *Український соціум*. – 2011. – № 3 (38). – С. 7–30.
16. Уайт Л. Избранное. Эволюция культуры / Лесли Уайт. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2004. – 1072 с.
17. Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М. : АСТ, 2010. – 784 с.
18. Рыбин В.А. Университет XXI века: антропологические перспективы образования и культуры / В.А.Рыбин. – М. : ЛИБРОКОМ, 2012. – 176 с.
19. Маклюэн М. Понимание медиа / М.Маклюэн. – М. : Кучково поле, 2011. – 464 с.

Транслітерований список джерел

1. Bakirov V. S. Universytets'ka avtonomija jak predmet social'nogo konstruivannja / V.S. Bakirov // *Visnyk Hark. nac. un-tu im. V.N. Karazina* (Ser. "Sociologichni doslidzhennja suchasnoho suspil'stva: metodologija, teorija, metody"). – 2009. – № 800. – С. 11–14. [in Ukrainian]
2. Sokurjanskaja L. G. Klassicheskij universitet kak kanal formirovanija budushhej intelektual'noj jelity / L. G. Sokurjanskaja // *Nravstvennye imperativy intelligencii*. – Har'kov : NUA, 2006. – С. 121–124. [in Russian]
3. Hyzhnjak L. M. Universytets'ka osvita na shljahu do "akademichnogo kapitalizmu" / L.M. Hyzhnjak // *Suchasni suspil'ni problemy u vymiri sociologii' upravlinnja* : zб. nauk. pr. DonDUU. Ser. "Special'ni ta galuzevi sociologii'" Т. НІ. – 2010. – Вуп. 145. – С. 364–373. [in Ukrainian]
4. Chepak V. V. Funkcionuvannja instytutu osvity v umovah sociostrukturyh zmin / V.V. Chepak // *VII Kul'turologichni chytannja pam'jati V. Podkopajeva "Kul'turna transformacija suchasnoho ukrai'ns'kogo suspil'stva"* : zб. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. – K. : DAKKKiM, 2009. – Ch. 1. – С. 289–296. [in Ukrainian]
5. Sheremet I. I. Social'ni vyklyky bezpererвної osvity / I. I. Sheremet // *Metodologija, teorija ta praktyka sociologichnogo analizu suchasnoho suspil'stva*. – 2009. – Вуп. 15. – С. 587–592. [in Ukrainian]

6. Uvarkina O. V. Specyfika osvity jak social'nogo instytutu: funkcional'nyj analiz / O.V. Uvarkina // Gileja : nauk. visn. : zb. nauk. pr. – K. : VIR UAN, 2012. – № 1. – S. 455–460. [in Ukrainian]
7. Sokurjanskaja L. G. Vysshee obrazovanie kak sub#ekt sociokul'turnoj transformacii: institucional'nyj aspekt analiza / L.G. Sokurjanskaja // Problemi rozvitku sociologichnoi' teorii'. Transformacija social'nih institutiv ta institucional'noi' strukturi suspil'stva : nauk. dopovidi i povidomlennja III Vseukr. sociol. konf. / Sociol. asociacija Ukrai'ni, In-t sociologii' NAN Ukrai'ni ; za red. M. O. Shul'gi, V.M.Voroni. – K. : In-t sociologii' NANU, 2003. – S. 404–409. [in Russian]
8. Jakovlev A. O. Instytut osvity jak sociokul'turna systema v umovah transformacii' suspil'stva / A. O. Jakovlev, Je. A. Podol's'ka // Metodologija, teorija i praktyka sociologichnogo analizu suchasnogo suspil'stva : zb. nauk. pr. – H., 2001 – S. 397–404. [in Ukrainian]
9. Sociologicheskij jenciklopedicheskij slovar' (na rus., angl., nem., fr. i chesh. jaz. / pod red. G.V. Osipova. – M. : Izd. gruppа INFRACHM – NORMA, 1998. – 488 s. [in Russian]
10. Denisova G. S.. Russkie na Severnom Kavkaze : analiz transformacii sociokul'turnogo statusa / G. S. Denisova, V. P. Ulanov. – Rostov-na-Donu : RGPU, 2003. – 352 s. [in Russian]
11. Sociologichna encyklopedija / Ukladach V. G. Gorodjanenko. – K. : Akademvydav, 2008. – 456 s. [in Ukrainian]
12. Afonin E. A. Suspil'nyj rozvytok vid Rizdva Hrystovogo : monografija / E. A. Afonin, O.M. Bandurka, A. Ju. Martynov. – K. : Parlament. vyd-vo, 2000. – 312 s. [in Ukrainian]
13. Martynov A. Ju. Istorychna sociologija (cyklichna paradygma) : Monografija / A. Ju. Martynov ; E. A. Afonin (nauk. red). – K.: UIAD "Rada", 2004. – 288 s. [in Ukrainian]
14. Afonin E. A. Social'ni cykly: istoryko-sociologichnyj pidhid : monogr. / E. A. Afonin, O. M. Bandurka, A. Ju. Martynov. – H. : Zolota mylja, 2008. – 504 s. [in Ukrainian]
15. Afonin E. A. Zakonomirnosti ta osoblyvosti suspil'no-transformacijnyh procesiv v Ukrai'ni / E. A. Afonin, O. S. Sushyj, L. M. Usachenko // Ukr. socium. – 2011. – № 3 (38). – S. 7–30. [in Ukrainian]
16. Leslie White. Izbrannoe. Jevoljucija kul'tury / L. White. – M. : Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija, 2004. – 1072 s. [in Russian]
17. Alvin Toffler. Tret'ja volna / A. Toffler. – M. : AST, 2010. – 784 s. [in Russian]
18. Rybin V.A. Universitet XXI veka: antropologicheskie perspektivy obrazovanija i kul'tury / V. A. Rybin. – M. : LIBROKOM, 2012. – 176 s. [in Russian]
19. Makljuven M. Ponimanie media / M. Makljuven. – M. : Kuchkovo pole, 2011. – 464 s. [in Russian]

Отримано 21.01.13

О.С. Лукашук

ЭВОЛЮЦИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО СТАТУСА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье проведен историко-социологический анализ эволюции социокультурного статуса высшего образования. Охарактеризованы специфические черты образования в обществах "первой", "второй" и "третьей волны". Показано, что образование, будучи неотъемлемой частью социума, в свою очередь, активно взаимодействует и влияет на последний, что приводит к его существенной трансформации. От характера и направленности образования во многом зависит характер и направленность развития общества. Рассмотрены тенденции трансформации высшего образования, отвечающие новым вызовам общества "третьей волны".

Ключевые слова: высшее образование, социокультурный статус высшего образования, модели образования, специфические черты образования, трансформация высшего образования.

O. Lukashchuk

THE EVOLUTION OF SOCIOCULTURAL STATUS OF HIGHER EDUCATION

The historical and sociological analysis of the evolution of sociocultural status of higher education is carried out in the article. The specific features of education in the societies of "first", "second" and "third" wave are characterized. It is shown that the education as an essential society component influences on it, resulting in significant change of the society. The nature and direction of education essentially depends on the nature and direction of society development. The trends in the transformation of higher education, meets the new challenges of the society of the "third wave" are analyzed.

Keywords: higher education, sociocultural status of higher education, educational models, the specific features of education, the transformation of higher education.